

УДК 347.73

О.А. ЛУКАШЕВ, докт. юрид. наук, доц.,
Національний університет «Юридична академія
України імені Ярослава Мудрого»

ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ ГАЛУЗІ

Ключові слова: галузь фінансового права, система права, предмет та метод правового регулювання, структура галузі права

Ще в другій половині двадцятого століття існувала низка думок, відповідно до яких фінансове право або взагалі не розглядалося як самостійна галузь, або досліджувалось як частина адміністративного права, або характеризувалось як комплексне галузеве утворення [1; 2, с.25; 3; 4, с.33]. В той же час, усі ці дискусії закінчилися логічним висновком щодо самостійності такого галузевого утворення як фінансове право [5, с.194; 6, с.94–107; 7, с.82–154; 8, с.32–40; 9, с.40–41; 10, с.15–18; 11, с.30], специфіка якого визначалася генезою фінансових відносин, що регулювалися нормами фінансового права та складали предмет цієї галузі [12, с.4–5].

«Будь-яка галузь права повинна відповідати як найменше двом вимогам:

- 1) бути виразом економічного строю суспільства;
- 2) бути внутрішньо узгодженою системою.

Правова вимога пов'язана... з поняттями предмета та метода правового регулювання, так як в основі предмета лежать суспільні відносини, які потребують правового регулювання, а в основі метода – способи, за допомогою яких це регулювання здійснюється» [12, с.3–4]. В будь-якому разі ці вимоги для фінансово-правової системи виконані. З одного боку, вона передбачає і відображення певного виду однорідних суспільних відносин (пов'язаних з рухом публічних коштів). З

іншого боку, передбачає складне та послідовне структурування на інститути та підгалузі. Об'єктивною підставою існування галузі права та як похідної від неї конструкції – галузі законодавства є наявність «...відносно відокремлених груп однорідних суспільних відносин, кожна із яких вимагає специфічного способу правового впливу, формує особливий тип (форму) правового регулювання» [13, с.18]. В той же час, наявність в якості вихідної підстави існування галузі фінансового права однорідних суспільних відносин передбачає набуття ними певної конкретики. Ця конкретика досягається через деталізацію змісту тих відносин, які врегульовані фінансово-правовими нормами.

Однорідність пов'язується з віднесенням до такого типу таких суспільних зв'язків, які стосуються відповідного об'єкту [14, с.284–291]. Одним із проблематичних моментів є визначення змісту об'єкта фінансового правовідношення. Перш за все, необхідно з'ясувати, на що спрямовано вплив фінансово-правової норми? Мова йде про дії учасників відносин або сукупності матеріально-речових благ, що знаходяться у сфері правового регулювання.

Галузь права відображає (як сукупність певних правових норм) місце, що відведено їй в системі права (виходячи з єдності предмета та метода регулювання) та деталізацію предметної спрямованості в регулюванні за складовими (інститутами, підгалуззями), яка обумовлюється деталізацією предметних відносин, уточненням їх видів. Спираючись на загально-теоретичні засади стосовно розмежування, характеристики змісту галузей права [15, с.29–31] можна визначити декілька груп ознак, на підставі яких і можна довести необхідність та з'ясувати природу фінансово-правової галузі. До них відносяться: а) матеріальні ознаки галузі фінансового права, які стосуються виокремлення пред-

метно-однорідних відносин, що виокремлюються в якості сфери впливу всією сукупністю фінансово-правових норм; б) єдність засобів впливу та побудова узагальненого фінансово-правового режиму застосування методів регулювання виражається в юридичних ознаках фінансово-правової галузі; в) системні ознаки фінансового права, які формують підстави визначення та характеристики сукупності фінансово-правових норм, що об'єднані в галузь в якості структурованого узгодженого механізму, який поєднує складові елементи від фінансово-правової норми до підгалузі

Матеріальні ознаки галузі фінансового права зосереджуються фактично навколо предмета правового регулювання. Саме завдяки ним і доводиться однорідність того блоку суспільних відносин, які обираються в якості мети та напрямку впливу цієї сукупності правових норм. Будь-які ознаки галузі права є важливими та мають діяти в сукупності цілісної системи. Але «при цьому головним тут виступає предмет регулювання, оскільки він є виключною матеріальною ознакою, яка визначає всі інші» [13, с.22]. Необхідно враховувати, що предмет правового регулювання в межах системного фінансово-правового утворення диференціюється власне, таким же чином, як і сама система цієї галузі. Тобто, переходячи від більш крупного угруповання фінансово-правових норм до меншого здійснюється деталізація різновиду суспільних відносин, виокремлюється в більшому сенсі їх видовий прояв. Від узагальненого визначення предмета фінансового права (як відносин, що пов'язані з рухом публічних грошових фондів) ми можемо дійти до визначення предмета базового інституту бюджетної звітності (як складової підгалузі бюджетного права – відносин, що пов'язані із складанням, розглядом та затвердженням звітів про виконання бюджетів) і т.д.

Треба погодитись із тим, що «предмет регулювання притаманний і праву в цілому, і галузі права, і правовому інституту, і окремій юридичній нормі, ...при якому ...предмети правового регулювання повинні розглядатися в їх співвідношенні, відповідно як загальний, родовий, видовий та безпосередній (конкретно-одиничний)» [16, с.16]. В цій ситуації йдеться про те, що предмет нижчого угруповання (інституту) повинен обов'язково укладатися в межі (та не виходити за них) підгалузевого або галузевого угруповання фінансово-правових норм. Наприклад, предмет окремого базового інституту податкового права повинен деталізувати предмет підгалузі податкового права як різновиду предмету фінансово-правової галузі.

В цій ситуації складається досить жорстка межа, коли деталізація предметів в напрямку «галузь – підгалузь – складний інститут – простий інститут – норма» має носити певним чином замкнуту конструкцію, відрізнитися певною автономією. Наприклад, деталізація предметів в режимі бюджетно-правового та податково-правового регулювання повинно здійснюватись паралельно, виключаючи накладання предметів базових інститутів бюджетного та податкового права одне на одного (що не виключає цього при формуванні інститутів фінансового законодавства). Безумовно, помилково буде виглядати спроба виділення безпосереднього предмета базового податково-правового інституту в межах предмету підгалузі бюджетного права. Саме на підставі такої деталізації предметів і можна будувати конструкції абсолютно відокремлених сукупностей правових норм (галузей), відносно автономних (підгалузей чи інститутів). «Практично самостійність та відособленість галузі права виражається в «незастосованості» до предмету її регулювання норм інших галузей права» [17, с.17].

Юридичні ознаки фінансово-правової

галузі блокуються навколо визначення та характеристики метода правового регулювання. Саме через це визначається специфіка принципи та функції нормативно-регулятивного впливу на ознаки, які складають попередній блок (матеріальний). Враховуючи першочергове значення предмета правового регулювання, важливо мати на увазі, що всі ознаки галузі «...в тому числі і предмет, набувають доказового значення в якості галузевих лише настільки, наскільки вони пов'язані з галузевим методом регулювання, який виражає юридичну специфічність галузі. ...За ознакою предмета регулювання, як особливої групи чи сфери суспільних відносин, можна сконструювати безліч «галузей» права. Але якщо така сукупність відносин реально не обумовила формування особливого типу регулювання, вона не представляє собою предмета самостійної галузі права» [13, с.22].

Через метод правового впливу з'ясовується, які засоби, прийоми мають застосовуватись, щоб забезпечити регулювання поведінки учасників відносин в межах тієї однорідності, яку виокремлено предметною при галузевій диференціації. «Метод – найбільш повна категорія, що виражає в узагальненому виді специфіку регламентації відносин даною галуззю права» [18, с.58].

Розподілення системи права на галузі не дозволяє виключно на засадах методу довести об'єктивність певного галузевого утворення. Використовуючи такий підхід, доцільно наголосити лише на принциповому розмежуванні публічного та приватного права. Усі галузі публічного права використовують імперативний метод. Саме тому методи регулювання самі по собі незалежно від об'єкту, з яким пов'язується їх спрямованість не можуть служити підставою для розподілення права на галузі. Тільки виділивши однорідні (в правовому сенсі) відносини ми можемо визначити

особливості певної галузі права, що обумовлюються єдністю метода регулювання [18, с.58; 19, с.26]. Тобто, метод імперативного регулювання в фінансовому праві відіграє не другорядну, але похідну, додаткову роль від предмету цієї галузі. Характеристика метода фактично накладається на те коло однорідних відносин, які виокремлено фінансово-правовим регулюванням. Виходячи виключно із метода, складно було би розмежувати, наприклад, адміністративне та фінансове право. Але додаючи його до однорідних суспільних відносин, що предметно визначені цими галузевими утвореннями, ми будемо об'єктивні засади та критерії структурування як системи права (з визначенням в ній місця фінансового права), так і внутрішньої структури фінансово-правової галузі.

Системні ознаки фінансового права, спрямовані на досягнення структурної єдності цієї галузі. Вона безпосередньо виражає сукупність юридичних ознак, тобто, до чітко структурованої системи фінансово-правової галузі ми можемо включити лише такі складові, які використовують імперативний метод регулювання з властивими йому особливостями фінансово-правової галузі. «...Структурна єдність виражає єдність юридичного змісту галузі. В той же час, саме галузевий метод регулювання свідчить про таку єдність. Здібність до взаємодії має і такий підрозділ в праві, який відрізняється від інших структурних елементів специфічністю впливу на суспільні відносини» [13, с.23]. Ці ознаки мають характеризувати системність у фінансово-правовому регулюванні реалізуються на двох рівнях: а) зовнішній; б) внутрішній. На зовнішньому рівні фінансове право в контексті системності розглядається як внутрішня складова цілісної системи права. Тобто, фінансово-правова галузь є об'єктивною складовою в системі галузевих утворень, за якою закрі-

плюється відповідне функціональне завдання правового регулювання. Останнє фактично й відображає природу тих відносин, які виокремлюються як предмет регулювання. Внутрішній рівень обумовлює системний погляд на всі угруповання, які знаходяться в межах цілісної галузі фінансового права. В цій ситуації йдеться не лише про розподілення фінансового права на складові (підгалузі, інститути), але і з'ясування сукупності зв'язків, які на цьому рівні обумовлюють єдність такої системи, сукупності зв'язків, які поєднують їх в єдиний раціонально діючий механізм правового впливу. Цей рівень системності фінансового права обумовлює логіку, послідовність розміщення підгалузей та інститутів, які би своїми предметами охопили весь комплекс однорідних публічних фінансових відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Толстой Ю. К. О теоретических основах кодификации гражданского законодательства / Толстой Ю. К. // Правоведение. – 1957. – № 1. – С. 41–51.
2. Гуревич И. С. Очерки советского банковского права / Гуревич И. С. – Ленинград : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1959. – 132 с.
3. Магид Н. О. Советское финансовое право (Рецензия на учебник) / Магид Н. О. // Правоведение. – 1962. – № 3. – С. 161–164.
4. Петров Г. И. Советские административно-правовые отношения / Г. И. Петров. – Ленинград : Изд-во Ленинградск. ун-та, 1972. – 157 с.
5. Халфина Р. О. К вопросу о предмете и системе советского финансового права / Халфина Р. О. // Вопросы советского административного и финансового права. – Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1952. – С. 182–214.
6. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. – Т. 1. – Москва : Юрид. лит., 1981. – 359 с.
7. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. – Т. 2. – Москва : Юрид. лит., 1982. – 361 с.
8. Ровинский Е. А. Основные вопросы теории советского права / Е. А. Ровинский. – М. : Госюриздат, 1960. – 193 с.
9. Иванов Б. Н. О системе советского финансового права / Иванов Б. Н. // Труды ВЮЗИ. – Т. IX. – 1967. – С. 40–41.
10. Цыпкин С. Д. Доходы государственного бюджета СССР / С. Д. Цыпкин. – Москва : Юридическая литература, 1973. – 222 с.
11. Бесчеревных В. В. Компетенция Союза ССР в области бюджета / В. В. Бесчеревных. – Москва : Юрид. лит-ра, 1976. – 176 с.
12. Ермакова Т. С. Финансовое правоотношение (теоретические проблемы) : учебное пособие / Ермакова Т. С. – Л. : Ленинградск. гос. ун-т им. А. А. Жданова, 1985. – 34 с.
13. Яковлев В. Ф. Отраслевая дифференциация и межотраслевая интеграция как основы системы законодательства / Яковлев В. Ф. // Правоведение. – 1975. – № 1. – С. 16–23.
14. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права: В 6 т. / Н. П. Кучерявенко. – Х. : Легас, 2004– . – Т. II: Введение в теорию налогового права. – 2004. – 600 с.
15. Байтин М. И. Система права: к продолжению дискуссии / М. И. Байтин, Д. И. Петров // Государство и право. – 2003. – № 1. – С. 25–34.
16. Петров Д. Е. Отрасль права : автореф. дисс. на соискание уч. ст. канд. юрид. наук / Д. Е. Петров. – Саратов, 2001. – 25 с.
17. Мицкевич А. В. Соотношение системы советского права с системой советского законодательства / Мицкевич А. В. // Ученые записки ВНИИСЗ. – 1967. – Вып. 11. – С. 3–24.

18. Яковлев В. Ф. Объективное и субъективное в методе правового регулирования / В. Ф. Яковлев // Сов. гос. и право. – 1970. – № 6. – С. 55–60.

19. Братусь С. Н. Отрасль советского права: понятие, предмет, метод / С. Н. Братусь // Сов. гос. и право. – 1979. – № 11. – С. 22–30.

Лукашев О. А. Юридичні ознаки фінансово-правової галузі / О. А. Лукашев // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 309–313 [Електронний ресурс].

Досліджено особливості формування та становлення фінансового права як галузі права. Визначаються характерні ознаки, що притаманні фінансовому праву, предмету та методу правового регулювання. Також акцентується увага на структурних елементах фінансово-правової галузі.

Лукашев А.А. Юридические признаки финансово-правовой отрасли

Исследованы особенности формирования и становления финансового права как отрасли права. Определяются характерные признаки, присущие финансовому праву, его предмету и методу правового регулирования. Также акцентируется внимание на структурных элементах финансово-правовой отрасли.

Lukashev O.A. Legal Signs of Financial-Legal Industry

The features of the formation and development finance as a field of law explores. Identify characteristics that are inherent finance, subject and method of regulation. Also focuses on the structural elements of financial-legal industry.

Форум права Форум